

С.В. Князь, Н.Г. Георгіаді
Національний університет "Львівська політехніка"

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

© Князь С.В., Георгіаді Н.Г., 2005

Проаналізовано загальне та спеціальне законодавство України та інших держав, яке регламентує інформаційну діяльність організацій в Україні. На підставі проведеного дослідження виявлено проблеми правового забезпечення інформаційної діяльності і запропоновано шляхи їх вирішення.

In article is analysed general and special legislation of the Ukraine and the other state, which specifies information activity an organization in Ukraine. On base of the called on study are revealed problems of the legal provision to information activity and is offered way of their decision.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В Україні інформаційна діяльність регламентується досить великою кількістю різного роду правових актів: законами, постановами, указами тощо, які мають загальний або спеціальний характер. Предмет цього дослідження звужено до особливостей правового регламентування процесу формування і експлуатації інформаційних систем підприємств (ІСП) в Україні. З огляду на це, аналіз правового забезпечення слід здійснювати у розрізі правових умов формування і використання ІСП, а також у розрізі порядку і механізмів формування та використання ІСП в Україні і за кордоном. Спеціальні правові акти доцільно аналізувати за елементами ІСП з метою виявлення рівня державного регулювання формування і експлуатації ІСП; виділення проблем правового забезпечення інформаційної діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Загальні правові акти, які регламентують інформаційну діяльність умовно поділяють на [9, с. 4–70]: національні нормативно-правові акти в інформаційній сфері та міжнародно-правові акти щодо забезпечення свободи слова, захисту честі, гідності, ділової репутації. До першої групи правових актів належать: Конституція України, Закони України про інформацію, про державну статистику, про мови в Українській РСР, про Концепцію Національної програми інформатизації, про науково-технічну інформацію, про Національну програму інформатизації, про стандартизацію тощо; Укази Президента України про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні, про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні; Постанов Верховної Ради України Про підсумки парламентських слухань "Інформаційна політика України : стан і перспективи" тощо. До другої групи правових актів відносять Закон України "Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції; Домовленість про співробітництво у сфері інформації; Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства тощо.

Конституція України визначає основні принципи інформатизації в Україні. До них належать [9, с. 4-6]. Як показали проведені дослідження суб'єкти інформаційної діяльності є одним з основних елементів ІСП. У центрі усіх принципів інформатизації, які викладено у Конституції України є людина. Так, перший принцип утверджує обов'язок суб'єктів інформаційної діяльності визнавати і використовувати українську мову під час офіційних, представницьких, масових заходах, при формуванні звітності та інших документів, у державних органах влади і міждержавних утвореннях. Другий принцип забезпечує право суб'єктів інформаційної діяльності поєднувати використання української мови із мовою національних меншин в Україні. Практична реалізація цих двох принципів є підкріпленою низкою законів, які конкретизують права і обов'язки суб'єктів інформаційної діяльності, щодо використання державної та інших мов в Україні. До них належить Закон України "Про мови в Українській РСР" і "Про державну статистику". Так, в Законі України "Про мови в Українській РСР" зазначається, що українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу. Це положення є підставою для законодавчого закріплення української мови, як мови офіційних засобів масової інформації, мови оголошень і повідомлень [16]. Своєю чергою Закон України "Про державну статистику" містить положення, яке зобов'язує респондентів безкоштовно, в повному обсязі, за формою, передбаченою звітно-статистичною документацією, у визначені терміни подавати органам державної статистики достовірну статистичну інформацію [11]. Враховуючи вищенаведене, однією з основних сфер використання української мови є державна статистична звітність, оскільки її форма, порядок формування і подання чітко регламентуються законодавством з метою забезпечення однозначності і чіткості статистичної інформації. Щоправда слід зауважити, що громадянам України, які не володіють українською мовою надається право ст.5 Закону "Про мови в Українській РСР" використовувати у документації будь-яку іншу мову, а державні службовці за цією ж статтею зобов'язані розглядати ці документи, якщо у документі є посилення на незнання державної мови України [16]. Інші принципи інформатизації націлені на забезпечення прав власності і безпеки суб'єктів інформаційної діяльності. Законом України "Про інформацію" від 28 жовтня 1989 р. № 8312 – 11 інформацію визначено, як об'єкт права власності громадян, організацій і держави. Інформація може бути об'єктом права власності, як у повному обсязі, так і об'єктом лише володіння, користування чи розпорядження. За законом підставами виникнення права власності на інформацію є створення інформації своїми силами і за свій рахунок: договір на створення інформації; договір, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи.

Законодавством України з метою забезпечення безпеки суб'єктів інформаційної діяльності введено таке поняття, як "інформація з обмеженим доступом", яке охоплює конфіденційну і таємну інформацію. Конфіденційна інформація – це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. До таємної інформації належать відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі [17].

Держава в особі Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України здійснює контроль за режимом доступу до інформації. Він полягає у забезпеченні додержання вимог законодавства про інформацію суб'єктами інформаційної діяльності, недопущенні необґрунтованого віднесення відомостей до категорії інформації з обмеженим доступом.

Важливі положення, які забезпечують практичну реалізацію визначених Конституцією принципів інформатизації містяться у Законі України "Про державну статистику". За Законом, статистична інформація отримана органами державної статистики, не може вимагатися органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими юридичними особами, об'єднаннями громадян, посадовими та іншими особами з метою використання для прийняття рішень до конкретного респондента. За законом не підлягає поданню за запитами статистична інформація, яка має внутрішній характер і використовується для подальших розрахунків зведених статистичних даних, розробки звітної статистичної та іншої документації, державних класифікаторів техніко-економічної та соціальної інформації тощо, що передує їх прийняттю або затвердженню [11]. Це положення забезпечує захист користувачів інформації від її виправлення, неповноти і недостовірності.

Принципи інформатизації в Україні визначено, як Конституцією, так і Законом України “Про концепцію національної програми інформатизації” від 4 лютого 1998 р. № 75 / 98 – ВР. За Законом принципами інформатизації є цільові бюджетні інвестиції одержують тільки ті національні виробники, які можуть забезпечити збільшення обсягів виробництва за рахунок кінцевого продукту, послуг, чистого експорту чи створення продукції, що замінює імпортовану; антимонопольні заходи повинні використовуватися, як на стадії коригування Програми, так і під час її реалізації; демократизація процесів створення та споживання інформації; загальнодоступність інформаційних ресурсів та послуг; захист прав особи від інформаційного вторгнення; оцінка ефективності інформатизації повинна базуватися на комплексному підході, який ґрунтується на врахуванні не тільки ресурсних показників, а й впливу інформаційних процесів загалом на всі сфери життєдіяльності суспільства, зокрема на зростання обсягу виробництва ВВП; державне регулювання у сфері інформатизації повинно базуватись на системному підході та програмно-цільовому методі, що реалізуються шляхом формування та виконання Програми. Як бачимо принципи інформатизації, які визначено Конституцією націлені в основному на захист прав суб’єктів інформаційної діяльності і зокрема фізичних осіб. Своєю чергою вказаний Закон виражає принципи побудови інформаційної інфраструктури і розвитку інформаційних відносин з метою реалізації економічних і соціальних пріоритетів держави. Слід зауважити, що незалежно від стадії розвитку інформатизації в Україні, принципи, які визначено концепцією є постійно пріоритетними, а принципи, визначені Конституцією національної програми інформатизації є тимчасовими, оскільки вони пов’язані з реалізацією кон’юнктурних пріоритетів соціального і економічного характеру, які повинні визначатись на певний період і коригуватись залежно від ситуації [9].

Одним із найважливіших пріоритетів інформатизації є формування декількох відомчих та міжвідомчих систем: Міністерства транспорту, Міністерства фінансів, Міністерства енергетики та деяких інших міністерств та відомств України. Основною проблемою налагодження ефективного функціонування цих систем і їх взаємодії є неузгодженість форматів обробки і подання інформаційних продуктів.

Актуальним завданням інформатизації, особливо на відомчому рівні є стимулювання узгодженості інформаційних продуктів із міжнародними стандартами у галузі інформаційних технологій.

Темпи розвитку міжнародної стандартизації у галузі інформаційних технологій є випереджаючими щодо інших галузей і щорічно зростають на 10 – 15 %. На сьогодні міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) розроблено та прийнято більше 1400 міжнародних стандартів з інформаційних технологій, стільки ж розробляється. В Україні за період з 1992 по 1997 роки розроблено та впроваджено лише близько 100 державних стандартів з інформаційних технологій, переважно термінологічних [9].

Закон України “Про національну програму інформатизації” описує механізм реалізації Концепції Національної програми інформатизації. Цим законом визначено функції органів державної влади у реалізації Національної програми інформатизації; взаємозв’язок програми із системою планування економічного і соціального розвитку України; етапи формування і особливості фінансового забезпечення виконання програми; державний контроль за формуванням та виконанням національної програми інформатизації; міжнародне співробітництво при виконанні програми. Цей Закон тісно пов’язаний із іншими правовими актами, зокрема із галузевими і регіональними програмами та проектами інформатизації, програмами та проектами інформатизації органів місцевого самоврядування, із наказом Державної податкової інспекції “Про затвердження Порядку обміну інформацією за спеціальними запитами”, Наказом ДКМКУ “Про затвердження типових форм первинного обліку науково-інформаційної діяльності та Інструкції про порядок їх використання і застосування”, Законом України “Про захист інформації в автоматизованих системах”, Законом України “Про інформаційні агентства”, Законом України “Про науково-технічну інформацію” тощо.

Загальне законодавство в Україні, окрім вказаних елементів ІСП (суб’єкти інформаційної діяльності, інформація) регламентує також застосування інформаційних технологій, зокрема

технічні засоби інформатизації і методи стимулювання, обробки і розповсюдження інформації. Аналіз правових актів щодо регулювання інформаційної діяльності в Україні показав, що технічні засоби і методи інформатизації регулюються з метою забезпечення безпеки використання інформаційних технологій. Основними правовими актами, які містять положення щодо забезпечення безпеки використовуваних інформаційних технологій належать: Закон України “Про раду національної безпеки і оборони України”, Указ Президента України “Про вдосконалення порядку здійснення організаційно-структурних змін у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави”, Указ Президента України “Положення про технічний захист інформації в Україні”, Указ Президента України “Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави”, Закон України “Про державну таємницю”, Закон України “Про захист інформації в автоматизованих системах”, Наказ Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем “Про затвердження Положення про контроль за функціонуванням системи технічного захисту інформації”, “Положення про порядок розроблення, виготовлення та експлуатації засобів криптографічного захисту конфіденційної інформації”, тощо.

Положення правових актів, які регламентують різноманітні аспекти захисту інформаційних технологій можна умовно поділити на: ті, що узаконюють функціонування в Україні певних органів, функціями яких є реалізація національних пріоритетів держави у сфері інформатизації і містять положення щодо безпосереднього забезпечення інформаційної безпеки. В Україні діє Положення про технічний захист в Україні. Це Положення визначає правові та організаційні засади технічного захисту важливої для держави, суспільства і особи інформації, охорона якої забезпечується державою відповідно до законодавства. Це положення уточнює поняття технічний захист інформації (діяльність спрямована на забезпечення інженерно-технічними заходами конфіденційності, цілісності та доступності інформації, визначає суб’єктів системи технічного захисту інформації, основні завдання органів, щодо яких здійснюється технічний захист інформації, відповідно до покладених на них завдань. Цей правовий акт носить загальний характер. Його дія спрямована на ТЗІ органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів управління збройних сил України та інших військових формувань, утворених згідно із законодавством України, відповідних підприємств, установ, організацій. При цьому за законодавством України до підприємств, установ і організацій, інформація яких підлягає технічному захисту належать тільки ті, які займаються розробкою, встановленням і обслуговуванням технічних і програмних засобів захисту інформації. Як бачимо, інформація усіх підприємств, установ і організацій не підлягає обов’язковому технічному захисту. Фактично інформаційна діяльність інших суб’єктів інформаційного ринку України жорстко не регламентується. Керівники підприємств формують внутрішні вимоги до ІСП, їх розробляють, купують, встановлюють і обслуговують самостійно. Такий стан справ визначено Законом України “Про інформацію” і Конституцією України. Так, за Законом України “Про інформацію” “інформацією” є документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. До того ж, за законом всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські і політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Як бачимо, в основі вищенаведених положень Закон України “Про інформацію” покладено принципи інформації, які визначені Конституцією України. Статті 32 Конституції України зазначається, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Тобто, людина є найвищою соціальною цінністю, але якщо уповноважені органи держави виявляють інформацію, яка може негативно позначитись на національній безпеці, економічному добробуті та правах інших людей, то умови формування, зберігання, обробки, поширення і захисту такої інформації повинні

формуватись із врахуванням тих обмежень, які визначені правовими актами, що регулюють інформаційну діяльність.

Варто зауважити, що вітчизняні підприємства, установи, організації і окремі особи мають можливість самостійно контролювати виникнення у їхньому розпорядженні чи користування інформації, що підлягає обов'язковому технічному захисту. Так, наказом Державного комітету України з питань державних секретів від 31 липня 1995 р. № 47 затверджено "Звід відомостей, що становлять державну таємницю України". Даний документ містить перелік відомостей у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку. Перелік вказаних відомостей тісно пов'язаний із Законом України "Про державну таємницю". У цьому законі дається означення поняттю "державна таємниця" (секретна інформація) [18], проте варто зауважити, що рішення про віднесення інформації до категорії „державна таємниця” ухвалює державний експерт з питань таємниць. Виконання функцій експерта на конкретних посадових осіб покладається: У ВРУ – головою Верховної Ради України, в інших органах державної влади – Президентом України за поданням керівника відповідного державного органу. Втручання в діяльність експерта з питань таємниць особи, яка за посадою йому підпорядкована не допускається. Слід пам'ятати, що у випадку, коли державний експерт ухвалив рішення про віднесення інформації до секретності, то власник секретної інформації або її матеріальних носіїв зберігає за собою право власності на них, проте з урахуванням обмежень установлених в інтересах національної безпеки України відповідно до закону "Про державну таємницю". Вказані обмеження обумовлюються у договорі, укладається між державним експертом з питань таємниць і власником секретної інформації. Якщо обмеження права власності на секретну інформацію або її матеріальні носіїв завдають шкоди їх власнику, відшкодування здійснюється за рахунок держави у порядку та розмірах, що визначаються у договорі. Якщо ж власник секретної інформації або її матеріальних носіїв відмовляється від укладання договору чи порушує його, за рішенням суду ця інформація або її матеріальні носіїв можуть бути вилучені у власність держави за умови попереднього і повного відшкодування власником їх вартості.

Окрім порядку віднесення інформації до секретної законодавство України регламентує процедуру засекречування і розсекречування матеріальних носіїв інформації, а також: особливості забезпечення захисту інформації в автоматизованих системах. Конкретні положення, які регулюють ці питання містяться у Законі України „Про державну таємницю”, у Законі України „Про захист інформації в автоматизованих системах”, Положенні про технічний захист інформації в Україні, Положенні про порядок розроблення виготовлення та експлуатації засобів криптографічного захисту конфіденційної інформації.

Так, за Законом України "Про державну таємницю" засекречування матеріальних носіїв інформації здійснюється шляхом надання відповідному документу, виробу або іншому матеріальному носію інформації грифа секретності. Реквізити кожного матеріального носія секретної інформації мають містити гриф секретності, який відповідає ступеню секретності інформації, встановленому рішенням державного експерта з питань таємниць, - "особливої важливості", "цілком таємно", "таємно", дату та строк засекречування матеріального носія секретної інформації, підпис, його розшифрування та посаду особи, яка надала зазначений гриф, а також: посилання на відповідний пункт (статтю) Зводу відомостей, що становлять державну таємницю.

Після закінчення встановлених строків засекречування матеріальних носіїв інформації, у разі підвищення чи зниження визначених державним експертом з питань таємниць ступеня секретності або скасування рішення про віднесення її до державної таємниці відповідальні особи протягом 6 місяців повинні забезпечити зміну грифа секретності або розсекречування цих матеріальних носіїв секретної інформації та письмово повідомити про це керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, яким були передані такі матеріальні носії секретної інформації.

Сьогодні чинним є Положення про порядок розроблення, виготовлення та експлуатацію засобів криптографічного захисту конфіденційної інформації, яке затверджене наказом

Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБУ від 30 листопада 1999 р. № 53. Це положення є обов'язковим до виконання суб'єктами підприємницької діяльності, що здійснюють розробку, виготовлення та сертифікаційні випробування засобів криптографічного захисту конфіденційної інформації, а також: для фізичних та юридичних осіб, що здійснюють їх експлуатацію. Криптографічний захист інформації (КЗІ) - це вид захисту, що реалізується за допомогою перетворень інформації з використанням спеціальних даних з метою приховування змісту інформації, підтвердження її справжності, цілісності, авторства тощо. Положенням обумовлено, що суб'єктами КЗІ є замовники, розробники, виробники КЗІ, а також: організації (особи), що експлуатують засоби КЗІ. Варто зауважити, що у положенні ретельно розкрито сутність основних понять і термінів, які пов'язані із КЗІ, розкрито особливості розроблення, виробництва і експлуатації засобів КЗІ. Це Положення тісно пов'язане із Законом України "Про державну таємницю". Дія закону легалізує діяльність щодо збереження державних таємниць, визначає рівні державних таємниць, затверджує процедуру засекречування і розсекречування матеріальних носіїв інформація, а вище згадане Положення уточнює концептуальні технічні аспекти розроблення, виготовлення та експлуатації засобів КЗІ.

Окремими правовими актами, які розкривають сутність технічних аспектів захисту інформації, утверджують процедури захисту інформації, легалізують діяльність суб'єктів щодо розроблення, застосування і обслуговування технічних і програмних засобів захисту інформації є: Закон України "Про захист інформації в автоматизованих системах", "Положення про технічний захист інформації в Україні", що затверджено постановою КМУ від 04 вересня 1994 р. № 632, а також: "Положення про технічний захист інформації в Україні", що затверджено Указом Президента України від 27 вересня 1999 р. №1229/99.

Як зазначається у Законі України "Про захист інформації в автоматизованих системах" його метою є встановлення основ регулювання правових відносин щодо захисту інформації в автоматизованих системах за умов дотримання права власності громадян України і юридичних осіб на інформацію та права доступу до неї і права власника інформації на її захист, а також: встановленого чинним законодавством обмеження на доступ до інформації [19]. Дія цього закону поширюється на будь-яку інформацію, що обробляється в автоматизованих системах. Тобто дія цього Закону на відміну від Правових актів, які розглядалися вище, не обмежується інформацією, яка є державною таємницею.

Вимоги і правила щодо захисту інформації, яка є власністю держави або інформації, захист якої гарантується державою, встановлюються державним органом, уповноваженим КМУ. Ці вимоги і правила є обов'язковими для власників автоматизованих систем, де така інформація обробляється і мають рекомендаційний характер для інших суб'єктів права власності на інформацію [19 с.424]. Цей Закон носить загальний характер, проте його ухвалення стало підставою для розробки і законодавчого закріплення системи нормативів у галузі інформатизації.

За Законом об'єктом захисту в автоматизованих системах є інформація, що обробляється, а також права власників цієї інформації, права автоматизованої системи і права користувача. Реалізація захисту забезпечується шляхом [19]: дотримання суб'єктами правових відносин норм, вимог та правил організаційного і технічного характеру, щодо захисту оброблюваної інформації; використання засобів обчислювальної техніки, програмного забезпечення, засобів зв'язку і автоматизованої системи в цілому, засобів захисту інформації, які відповідають встановленим вимогам щодо захисту інформації; перевірки відповідності засобів обчислювальної техніки, програмного забезпечення, засобів зв'язку і автоматизованої системи в цілому встановленим вимогам щодо захисту інформації; здійснення контролю щодо захисту інформації.

Порівняно із Законом України "Про захист інформації в автоматизованих системах", "Положення про технічний захист інформації в Україні", що затверджене постановою КМУ від 04 вересня 1994 р. № 632 має спеціальний характер, проте поширюється тільки на ту інформацію, яка є державною таємницею. У Положенні ретельно описано сутність системи технічного захисту інформації; порядок технічного захисту інформації з обмеженим доступом; особливості організування комплексного технічного захисту інформації з обмеженим доступом на об'єктах

різного призначення; порядок технічного захисту інформації з обмеженим доступом під час створення зразків продукції та технологій для державних потреб; особливості організування контролю за ефективністю технічного захисту інформації з обмеженим доступом.

Відповідно до "Положення про технічний захист інформації в Україні", що затверджене Указом Президента України від 27 вересня 1999р. №229/99 технічний захист інформації (ТЗІ) - це діяльність, спрямована на забезпечення інженерно-технічними заходами конфіденційності, цілісності та доступності інформації.

Правову основу технічного захисту інформації в Україні становлять Конституція України, закони України, акти Президента України та КМУ, нормативно-правові акти СБУ, інших державних органів, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, з питань технічного захисту інформації, а також це Положення. Державна політика ТЗІ формується згідно із законодавством і реалізується Департаментом спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБУ у взаємодії з органами, щодо яких здійснюється ТЗІ [8; 9, с. 110]. Окрім вищевказаних в Україні діючим є також: "Положення про контроль за функціонуванням системи технічного захисту інформації, що затверджене наказом Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБУ від 22 грудня 1999 р. № 61.

Це Положення визначає правові та організаційні засоби контролю за функціонуванням системи ТЗІ. Його дія поширюється на всіх суб'єктів системи ТЗІ, воно призначене для забезпечення ефективності функціонування системи ТЗІ. Відповідно до Положення основними аспектами контролю під час перевірки ТЗІ є [9, с.449]: перелік відомостей, що підлягають технічному захисту; план нейтральної зони органу, щодо якого здійснюється ТЗІ; перелік виділених приміщень органу щодо якого здійснюється ТЗІ, інформаційних систем та об'єктів; проведення категоріювання виділених приміщень та об'єктів. Організаційні заходи з ТЗІ виконуються власними силами органу, щодо якого здійснюється ТЗІ Результат перевірки оформляється Актом перевірки стану та ефективності заходів з ТЗІ. Кабінетом Міністерства України затверджено Постанову «Про затвердження інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави» від 27 листопада 1998р. № 1893. Ця інструкція регламентує порядок: приймання і облік документів, їх розсилання, формування виконаних документів у справі, порядок використання документів і зняття грифу «Для службового користування», відбір документів для зберігання і знищення, особливості забезпечення схоронності документів і перевірки їх наявності. До того ж, інструкція розкриває особливості обліку, зберігання і використання печатки, штампів і бланків.

Цілі статті. Метою статті є виявити ключові проблеми правового забезпечення інформаційної діяльності в Україні на засадах аналізу чинного вітчизняного і зарубіжного інформаційного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Огляд та аналіз правових актів щодо регулювання інформаційної діяльності в Україні дав змогу дійти таких висновків: інформація є ресурсом, який розглядається законодавством, як об'єкт власності; права власності на інформацію закріплюються Конституцією України, Закон України «Про інформацію», Закон України «Про власність»; в Конституції України закладено загальні принципи інформації, в основі кожного з них лежить один з найважливіших постулатів Конституції України: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека, визнаються в Україні найважливішою соціальною цінністю; діяльність фізичних і юридичних осіб на інформаційному ринку України обмежується і строго регламентується тільки у тому випадку, коли інформація, яка належить певним фізичним або юридичним особам несе загрозу національній безпеці, економічному добробуту та правам людини; в Україні розвиненою є система збереження секретної інформації. Законодавство на технічному рівні регламентує порядок віднесення інформації до секретності: спосіб засекречування і розсекречування інформації, використання засобів криптографічного захисту інформації, особливості технічного захисту

автоматизованих інформаційних систем, а також: регламентує особливості дії системи контролю за ефективністю дії системи технічного захисту інформації.

У економічно розвинутих країнах інформатизацію розглядають як фактор економічного і соціального розвитку держави. Органи державної влади країн ЄС, США та інших країн законодавчо затверджують завдання поточного і перспективного характеру, які націлені на розширення інформаційно-когнітивних мереж, на впровадження новітніх технологій у всі сфери суспільного життя і підвищення інформаційної освіти громадян.

Особливістю розвитку інформаційної сфери у США є те, що на неї визначальний вплив має військово-промисловий комплекс. Державну політику в галузі інформатизації визначає Міністерство оборони. Політика інформатизації в основному здійснюється у напрямку стандартизації порядку створення автоматизованих систем військового призначення, систем програмування, а також у напрямку сертифікації організацій-розробників автоматизованих систем [20, с. 53–55]. При цьому варто зауважити, що державним органам у США заборонено конкурувати з приватним сектором у сфері надання будь-яких інформаційних послуг [1, с. 78]. Фактично сьогодні у США немає органу, який би формував загальнодержавну політику інформатизації. Проте великі спеціалізовані державні організації такі як Інститут програмної інженерії (SEI), Національний інститут стандартизації технологій (NIST), Національний фонд наукових досліджень (NSF), Інститут інженерів з електротехніки і електроніки (IEEE), Асоціація наукових досліджень у галузі обчислювальної техніки (ACM), Асоціація наукових досліджень у галузі обчислювальної техніки (CRA) та інші працюють над створенням такої політики. Вона має базуватись на закріпленні у державних стандартах передових методів і технологій інформатизації.

Пріоритетні напрямки розвитку інформаційної індустрії у США такі як: мікроелектронні напівпровідникові, високошвидкісні мережеві, мережеві програмні технології, комп'ютерне розпізнавання прямої людської мови визначено як найважливішу складову економічного зростання і національної безпеки США. Заходи щодо реалізації цих пріоритетів розробляються і реалізуються Міністерством оборони США. Розвиток національної інформаційної інфраструктури також є важливим національним пріоритетом США, проте відповідно до програми інформатизації “Національна інформаційна інфраструктура: план дій” провідна роль у її формуванні надається приватному сектору. Варто зауважити, що державне фінансування у США поширюється тільки на суспільно-соціальні сфери і технології [1, с. 79]. Сьогодні у цій країні пріоритетним завданням є забезпечення правової основи формування національної інформаційної інфраструктури. У Конгресі США готується законодавча реформа, яка націлена на зниження рівня монополізації в системі телекомунікацій і державного регулювання за рахунок залучення приватних інвестицій у створення національної інформаційної інфраструктури [1, с. 81; 21]. Окрім вказаного одним із завдань реалізації сучасних пріоритетів інформаційної політики США є підвищення комп'ютерної грамотності населення через поліпшення інформатизації навчальних закладів. Реалізація цього завдання здійснюється в межах програми “Виклик технологічної грамотності” [1, с. 82]. Зауважимо, що реалізація цього завдання є пріоритетним практично у всіх високорозвинених країнах. Сьогодні реалізуються широкомасштабні урядові і приватні програми з його реалізації.

У Великобританії на відміну від США інформаційна політика реалізовується централізовано. Законодавчо розробкою і впровадженням єдиної технічної політики у сфері інформатизації займається Центральне агентство з питань обчислювальної техніки і телекомунікацій (CSTA). Головним принципом діяльності Агентства і реалізації інформаційної політики є комплексність. Вона проявляється у тому, що в країні на рівні державного стандарту застосовується кілька технологій [20, с. 57]: SSADM – технологія структурного аналізу і проектування систем. Вона охоплює стадії створення інформаційного та програмного забезпечень; PRINCE – регламентує порядок управління проектами; CRAMM – визначає методики виявлення чинників ризику при створенні автоматизованих систем. Оцінки їх впливу і порядок розробки контрзаходів, які б забезпечували потрібну надійність, безпеку та контрольованість створених автоматизованих систем.

Вказані технології – єдиний пакет, що забезпечує їх концептуальну єдність і зручність у користуванні [20, с. 57]. Варто зауважити, що з числа вказаних найчастіше застосовується технологія SSADM. У Великобританії створено спеціалізовані державні органи, які займаються коруванням питань впровадження, застосування, фінансування робіт із вдосконалення SSADM, а також здійснюють сертифікацію організацій, які претендують на виконання державного замовлення у сфері створення автоматизованих систем. У Великобританії застосування технології SSADM є обов'язковим у промисловості. У 1988 р. організації та окремі особи створили незалежну асоціацію – Міжнародну групу користувачів SSADM (ISUG). Асоціація координує діяльність зацікавлених груп користувачів цієї технології, сприяє поширенню її застосування у Великобританії і за її межами. Цю технологію використовують у країнах Західної і Східної Європи, у Гонконгу. Зараз Асоціація налічує понад 450 колективних і близько 3000 індивідуальних членів [20, с. 56].

За дослідженнями В.Гужви і А.Постевого у США, Великобританії та інших розвинутих країнах прикладаються зусилля із створення комплексного державного регулювання питань інформатизації. Комплексність полягає у створенні системи сертифікації організацій, що претендують на одержання держзамовлень, а також системи держстандартів для забезпечення високої якості розробок. Ці системи мають ефективні механізми реалізації законодавчих актів у галузі інформатизації, в основі яких є комерційний інтерес і приватна ініціатива [20, с. 53-57].

У Японії пріоритетом у політиці інформатизації протягом останніх десятиліть було і продовжує залишатись розвиток інформаційних технологій як центр технічного вдосконалення всіх галузей економіки. Для Японії характерною є відома інформаційна тенденція – конвергенція: інформаційна інфраструктура, розвиваючись, все більше перетворюється в єдиний міжгалузевий комплекс, де чітка галузева належність компаній стирається. Основою інформатизації економіки Японії став розвиток інформаційної інфраструктури, особливо у соціальній сфері. Однією з основних особливостей реалізації політики інформатизації у Японії є те, що у цій країні створено суспільно-інформаційну структуру, яка охоплює виробництво, збут, транспорт, обслуговування, управління, освіту і побут. У загальному вигляді її поділяють на дві основні сфери: електрозв'язок та інформаційне обслуговування. Розвиток інфраструктури здійснювався під впливом провадження політики лібералізації ринку інформаційних товарів і послуг, яка проявлялась у знятті державних обмежень на використання мереж зв'язку, а також у застосуванні пільгового державного оподаткування і кредитування, зокрема розробок у сфері інформатики. Крім вказаного, важливим фактором активізації інформатизації суспільства сприяли заходи із перепідготовки фахівців з інформаційної техніки і проведення масштабних рекламних кампаній щодо популяризації новітніх технологій у сфері інформатизації [1, с. 70–75].

Політика Японії націлена на створення умов для активізації впровадження новітніх технологій інформатизації у всі сфери життя суспільства. Високий рівень інформаційної підготовки громадян, використання технічних засобів інформатизації сприяє динамічній розробці і впровадженню новітніх техніко-технологічних і програмних продуктів. Фактично за таких умов для реалізації політики інформатизації стає можливим використовувати здебільшого непрямі методи регулювання ринку. У США і особливо у Великобританії для досягнення ширшої інформатизації постає необхідність створення централізованих органів, які б розробляли і впроваджували заходи інформатизації використовуючи при цьому методи прямого і непрямого впливу. Як вже вказувалось у Великобританії такі органи вже існують, а у США здійснюється робота з їх створення.

У Європейському союзі політика інформатизації як і у Великобританії реалізовується централізовано. Функції щодо її реалізації покладено на Консультативний комітет з проблем розвитку інформаційного та документального обслуговування у галузі науки та технологій. Крім того, для координування всіх робіт у межах програм і проектів, здійснюваними країнами ЄС, були створені відповідні організаційні форми: у низовій ланці – проблемні асоціації; на загальнодержавному рівні – урядові та міжурядові спеціальні органи. Консультативний комітет з початку функціонування успішно реалізував кілька широкомасштабних програм: ЄВРІКА (проекти технологічних досліджень, зокрема створення систем захисту інформаційних систем); ESPRIT (проекти дослідження і розроблення штучного інтелекту, мікроелектроніки, програмного

забезпечення, інтегрованих систем автоматизації виробництва, інформаційних систем для установ); RAS (проект формування інтегрованої широкосмугової системи зв'язку країн ЄС – передавання голосу, інформації, зображення тощо); DOCDEL (проект розроблення електронної системи розповсюдження інформації в країнах ЄС, модернізації видавничої справи); COMMET (програма з навчання і підготовки кадрів у галузі технологій) [1, с. 87-90; 28].

Під час реалізації цих та інших програм у ЄС було створено централізованішу систему збору і оброблення інформації, зокрема статистичної, а також її доведення до споживачів. Вона виявилась ефективною, оскільки усунуто технічні, адміністративні і правові бар'єри. Це забезпечило взаємодію державного і приватного секторів у сфері інформатизації. Дія вищевказаних програм дала можливість здійснити низку експериментальних проектів у галузі інформатизації із залученням як державних, так і приватних фінансових ресурсів. Позитивним є те, що реалізація програм ЕВРІКА, ESPRIT, RAS, DOCDEL, COMMET супроводжувались системою стимулів для ефективної дії спеціалізованих організацій у сфері інформатизації.

Сьогодні для Європейських країн пріоритетним є виконання таких завдань [1, с. 88; 22]: поліпшення умов для бізнесу за допомогою ефективної та узгодженої лібералізації телекомунікацій, створення необхідних умов для впровадження електронної торгівлі; перехід до навчання протягом усього життя; створення нових робочих місць, охорона прав і свобод громадян, передусім недоторканість особистого життя; глобальна співпраця з метою встановлення правил створення інформаційного суспільства, що стосуються права на інтелектуальну власність, захист даних і таємниці особистого життя, поширення інформації шкідливого і незаконного змісту, проблем оподаткування, інформаційної безпеки, використання частот, стандартів; прискорити впровадження шкіл в інформаційне суспільство через надання їм нових засобів спілкування, заохочення до поширення мультимедіа в педагогічній практиці, формування критичної маси користувачів і розробників мультимедійних продуктів і послуг, підсилення європейської освіти засобами, притаманними інформаційному суспільству.

Аналізуючи особливості інформатизації у провідних країнах світу заслуговує на увагу досвід Канади. У цій країні інформаційна політика спрямована на формування інформаційного суспільства та економіки знань за допомогою канадської інформаційної магістралі. Для досягнення цієї мети наголошується на необхідності скоординованих дій держави, приватного сектору і суспільних установ. Основними напрямками реалізації інформаційної політики Канади є створення системи стимулів і важелів із активізації у сфері інвестицій, інновацій, розвитку нових послуг; збільшення кількості робочих місць у інформаційній сфері і перетворити її на фактор економічного розвитку; реалізація потенціалу національних кадрів через розширення їх інформаційних можливостей. Політику інформатизації в Канаді реалізовує Уряд. При ньому діє Консультативна рада з Інформаційної магістралі, яка розробляє пропозиції щодо покращання інформатизації. Загалом до реалізації конкретних завдань з інформатизації суспільства залучено понад 30 державних органів. Основними принципами інформатизації у Канаді є взаємодія і взаємозв'язок мереж; співпраця суспільного і приватного секторів, держави і приватного бізнесу; захист таємниці приватного життя і безпека мереж; конкуренція у виробництві обладнання, продуктів і послуг; навчання протягом усього життя [1, с. 90–91; 28].

Роль держави в процесі інформатизації полягає у забезпеченні ефективного регулювання, націленого на захист суспільних інтересів, а також моральності та інтересів неповнолітніх. До того ж Уряд Канади відіграє виняткову роль у формуванні системи освіти, розвитку телемедицини, забезпеченні універсального доступу до мережевих послуг та інформації, зокрема урядової. Канадська модель інформатизації за пріоритетами, завданнями і принципами їх реалізації нагадує Японську і Британську моделі. Так, у Канаді, як і в Японії є добре розвинутою інформаційна система у соціальній сфері. Крім того, у Канаді, як і у Великобританії провадиться централізована політика у сфері інформатизації..

Дослідження показало, що більшість розвинутих країн, з числа аналізованих, першочерговим пріоритетами розглядають підвищення інформаційної освіти населення, розвиток інформаційної інфраструктури і усунення різного роду бар'єрів, які утруднюють здійснення електронного бізнесу.

До того ж більшість країн здійснює зусилля із створення централізованої структури управління інформатизацією, ця ж тенденція прослідковується і на міжнародному рівні.

Висновки. Дослідження показало, що більшість розвинутих країн, з числа аналізованих, першочерговим пріоритетами розглядають підвищення інформаційної освіти населення, розвиток інформаційної інфраструктури і усунення різного роду бар'єрів, які утруднюють здійснення електронного бізнесу. До того ж більшість країн здійснює зусилля із створення централізованої структури управління інформатизацією, ця ж тенденція прослідковується і на міжнародному рівні. В Україні створено органи загальної і спеціальної компетенції, які призначені для формування і реалізації політики інформатизації. Функції і завдання проаналізованих органів дають підстави стверджувати, що в Україні також на законодавчому рівні будується централізована система інформатизації, проте сьогодні, так як і в США сферою чіткого регламентування залишається винятково питання безпеки і оборони. Усі інші аспекти інформатизації регламентуються загальним законодавством України. З метою активізації економічного розвитку вітчизняних підприємств, впровадження нових технологій, зокрема інформаційного характеру, органам державної влади доцільно сконцентрувати зусилля над провадженням міжнародних стандартів інформатизації в Україні і створенням ефективного механізму стимулювання інноваційних процесів у сфері інформатизації. Однак ще не можна стверджувати, що нормативно-правове забезпечення у сфері інформатизації є достатнім. Необхідними до прийняття є такі проекти Законів України: 1) про діяльність у сфері інформатизації; 2) про національні інформаційні ресурси; 3) про захист персональних даних; 4) про електронні документи та електронний документообіг; 5) про інформаційну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 6) про здійснення контролю за станом безпеки у мережах передачі даних України; 7) про інформаційну безпеку; про міжнародний інформаційний обмін та інші.

1. Лазарева С.Ф. *Економіка та організація інформаційного бізнесу: Навч. посібник.* – К.: КНЕУ, 2002. – 667с. 2. Закон України “Про Концепцію національної програми інформатизації” від 4 лютого 1998 року № 75/98 – ВР. 3. Закон України “Про національну програму інформатизації” від 4 лютого 1998 року № 74/98 – ВР. 4. Указ Президента України “Положення про Державний комітет зв'язку та інформатизації України” від 3 червня 1999 року № 601 / 99. 5. Указ Президента України “Про утворення Національного агентства з питань інформатизації” від 13 березня 1995 року № 206/95. 6. Указ Президента України “Про запровадження єдиної державної регуляторної політики та підприємництва” від 22 січня 2000 року № 89/2000. 7. Постанова Кабінету Міністрів України “Положення про технічний захист інформації в Україні” від 9 вересня 1994 року № 632. 8. Указ Президента України “Положення про технічний захист інформації в Україні” від 27 вересня 1999 року № 1229/99. 9. *Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упоряд. С.Е. Демський; Відп. ред. СП Павлюк.* – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 688 с. 10. Постанова Кабінету Міністрів України “Положення про режимно-секретні органи в міністерствах, відомствах, Уряді Автономної Республіки Крим, місцевих органах державної виконавчої влади, виконкоммах Рад, на підприємствах, в установах і організаціях” від 4 серпня 1995 року № 609. 11. Закон України “Про державну статистику” від 19 липня 2000 року № 1922-III. 12. Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України “Про затвердження Положення про конкурс виконавців Національної програми інформатизації” від 9 серпня 1999 року № 41. 13. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.* – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 952с. 14. *Державне регулювання економіки / І.Михасюк, А.Мельник, М.Крутка, З.Залоза // Під ред. І.Михасюка.* – Львів: Укр. Технології, 1999. – 640 с. 15. *Державне управління: Навч. посібник. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Расіна, Л.Ю. Гордієнко; За ред. А.Ф. Мельник.* – К.: Знання-Прес, 2003. – 343с. 16. Закон УРСР “Про мови в Українській РСР” від 28 жовтня 1989 р. № 8312 – 11. 17. Закон України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 року № 2657-Х-ІІ. 18. Наказ Державного комітету України з питань державних секретів “Звід відомостей, що становлять державну таємницю України” від 31 липня 1995 р. № 47. 19. Закон України “Про захист інформації в автоматизованих системах” від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР. 20. Гужєва В.М., Постєвой А.Г. *Інформаційні системи в міжнародному бізнесі: Навч.*

посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 164с. 21. Дрейф В.Дж., Бродські А. Акт про телекомунікації 1996 року: Закон переписано наново / телекомунікації в умовах інформаційної доби. Інформаційна агенція Сполучених Штатів. 2000. – С. 36-45. 22. *Information Superhighway: An Overview of technology Chnology Challenjes, Report to the USA Congres, 1995.* 23. Фріден Р.М., Дрейф В.Дж. Глобальна інформаційна інфраструктура / Телекомунікації в умовах інформаційної доби. Інформаційна Агенція Сполучених Штатів. 2000. – С. 85-89. 24. *Основы международных валютно-финансовых и кредитных отношений: Учебник / Научн. ред. д-р. екон. наук, проф. В.В.Круглов.* – М.: ИНФРА-М, 1998. – 432 с. 25. Юценко В.А., Міщенко В.І. Валютне регулювання: Навч. посібник. – К.: Знання, КОО, 1999. – 359 с. 26. Кузьмін О.Є., Князь С.В., Георгіаді Н.Г. Міжнародні фінанси: конспект лекцій для студентів базового напрямку 6.0501 “Економіка і підприємництво” дистанційної форми навчання / серія “Дистанційне навчання. – Львів: Видавництво Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2002. – 64 с. 27. Наказ департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України “Положення про контроль за функціонуванням системи технічного захисту інформації” від 11 січня 2000 року № 10 / 4231. 28. Цимбалюк В., Павловський В., Грищенко В. *Основи інформаційного права України: Навч. посібник.* – К.: Знання, 2004. – 247 с.

УДК 338.242

П.Ю. Лазур

Львівський кооперативний коледж економіки і права

ПРО ІНСТРУМЕНТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

© Лазур П.Ю., 2005

Досліджено проблему ефективності державного регулювання економіки. Вказується на основні інструменти державного регулювання економіки. Здійснюється порівняльний аналіз ефективності державного регулювання приватного і неприватного секторів економіки.

They investigate the problem of efficiency of the State economic regulation. They indicate in it the basic instruments of State economic regulation. They make a comporative analysis of efficiency of the State regulation of the private and others economic fields.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Важливим інструментом державного регулювання економіки є державне підприємництво. Навіть в моделях інноваційного розвитку держава забезпечує функціонування тих галузей, підприємств і сфер економіки, де господарювання на приватних засадах неможливе, неефективне або непривабливе (невигідне) для приватного капіталу [1]. Для вирішення цих завдань використовують такий інструмент державного регулювання, як державне підприємництво. "У ринковій системі господарювання державне підприємництво забезпечує ефективність виконання макрозавдань" [2]. Однак крім виконання макрофункцій, державні підприємства виконують мікроекономічні функції, пов'язані з підвищенням комерційної ефективності (прибутковості, рентабельності тощо).

Основні цілі статті:

- 1) визначена макроекономічна ефективність, яка впливає на функціонування державних підприємств;
- 2) наведений аналіз проблеми ефективності державних підприємств;